

Жапарова Гулнарида Токторалиевнанын «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ (кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормонун негизинде) аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине

Пикир

1.Изилдөөнүн актуалдуулугу. Диссертация кыргыз тилинен англис тилине которулган «Кыз Дарыйка» элдик поэмасы алгачкы жолу англис тилине которуу менен, аталган поэмага жана анын котормосуна лингвопоэтикалык илимий деңгээлде иликтөө жүргүзүлгөндүгү жана лингвистикалык маселелерине терең көңүл буруу менен тектеш эмес англис жана кыргыз тилдүү эки элдин дүйнө таанымын чагылдырылыштарын талдоого алгандыгы менен улуттук тарыхый эс тутумдарды түшүнүүгө, улуттук баалуулуктарды, алардын маани-маңызын тааный жана баалай билүүгө өзүнүн салымын кошуу иштин актуалдуугун аныктайт.

2.Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыктары. Учурда кыргыз тил илиминде котормо чыгармаларынын лингвопоэтикалык багытта изилдениши актуалдуу маселелердин бири болуп эсептелет. Бул багыт боюнча алгылуктуу биздин кыргыз окумуштууларыбыздын эмгектери бар, бирок элдик поэманы англис тилине которуунун өзгөчөлүктөрүн лингвопоэтикалык, лингвистикалык анализдердин негизинде илимий деңгээлде изилдөө менен тектеш эмес эки тилдин жалпылыгы менен айырмачылыктардын негизинде которуу жолдорун иштеп чыгуу менен бирге алардын лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорго көңүл бурулушун изилдөөнүн жаңылыктары катары кароого болот. Ошондой эле лингвопоэтикалык анализдерди изилдөөнүн негизинде атайын лингвистикалык моделдери түзүлүп системага салынган, алардын функциялык өзгөчөлүктөрү каралып, которуу ыкмалары аныкталган.

3.Изилдөөнүн теориялык жана методикалык жактан маанилүүлүгү. Илимий изилдөөнүн негизин иштин багытына ылайык лингвопоэтика, котормо маселелери боюнча жазылган илимий адабияттардын материалдары түзөт. Диссертациялык иш лингвопоэтика илиминин негизги маселелери, көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздери, котормо текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүүнүн предмети поэтикалык котормонун өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү теориялык эмгектерге, андагы жалпы жоболорго негизделип жалпы тил илиминин өнүгүшүнө, анын ичинде котормо таануу,

салыштырма тил илимине, семиотика жана лингвистика багыттарына теориялык жактан өз салымын кошо алат.

Изилдөөнүн теоретикалык-методологиялык негизи жана илимий булактары катары, көркөм текстке, лингвопоэтикага байланыштуу төмөндөгү окумуштуулардын эмгектери пайдаланылган: Аристотель, А. А. Потебня, В. В. Виноградов, Ю. Н. Тыняков, Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, А. М. Пешковский, Р. Г. Сыздыкова, А. Х. Жубанов, А. З. Ахметов, Ж. Шүкүров, Б. Юнусалиев, Т. Аширбаев, Ж. Мамытов, Б. Усубалиев, С. Өмүралиева, С. Мусаев, К. Саматов, Т. Маразыков, А. Абдыкеримова, А. Ормонбекова, А. Оморов, А. Дунканаев ж.б.

Лингвопоэтикалык талдоо боюнча О. С. Ахманова (1966), В. Я. Задорнова (1986), А. А. Липгарт (1998), М. Э. Конурбаев (1999) жана Т. Б. Назаровалардын (2002) эмгектери жана котормо илиминин теориясынын негизинде поэтикалык чыгармаларды которуу маселелери боюнча О. С. Ахманова (1966), Л. С. Бархударов (1973), В. Н. Комиссаров (1978), Я. И. Рецкер (1982) жана Т. А. Казаковалардын (2000) эмгектери изилденип эске алынган.

Жогорудагы окумуштуулардын эмгектериндеги илимий-теориялык жоболор, жыйынтыктар иликтөөнүн максатына, багытына жана жеке көз карашка жараша жетекчиликке алынып, “Кыз Дарыйка” поэмасынын көркөмдүүлүгүн, өзгөчөлүгүн арттырып турган тилдик каражаттарды, т.а., лексика-семантикалык, этнолингвистикалык жана лингвопоэтикалык жактан бир бүтүндүктө кароо иштин илимий-теориялык негизин түзгөн.

Изилдөөнүн методологиясы кеңири мааниде алганда, ар кандай илимий тармактардын, өзгөчө философиялык илим менен байланышта болуп, изилдөөнүн ыкмалары менен тилдик каражаттарын гана эмес, мета-илимий ишенимдерди жана баалуулуктарды камтыган. Жогоруда белгиленген окумуштуулардын эмгектери менен катар С. Өмүралиева, К. Рысалиев, А. Имановдордун иштери жетекчиликке алынып, котормо маселесине келгенде, профессор З. К. Караеванын котормо категориясына арналган эмгектеринин негизинде ишке ашырылып поэманы эки тилде салыштырып изилдөөдө «Кыз Дарыйка» элдик поэмасынын түп нускасы жана анын англис тилиндеги котормосунун тексти алынган.

Диссертациянын алдына коюлган максатка ылайык, К. Алимановдун вариантында айтылган «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ жасоо үчүн кыргыз жана англис тилдеринин илимдеги илимий-теориялык корутунду-тыянактарга таянуу менен, изилдөөнүдө мазмун-натыйжасы катары байкоо, топтоо, сыпаттоо, чечмелөө, салыштыруу, жалпылоо,

статистика, трансформация, интроспекция ыкмалары жана лингвопоэтикалык анализ методдору колдонуу менен илимий анализ жүргүзүлгөн..

4. Диссертациялык иштин практикалык мааниси.

Изилдөөдөн алынган корутунду-жыйынтыктарды жогорку жана атайын окуу жайларында, жалпы эле көркөм чыгарманын тилин үйрөнүүдө, бул багыттагы изилдөөлөрдө, аны окутуунун теориялык-методикалык принциптерин иштеп чыгууда, “Көркөм чыгарманын тилине лингвистикалык талдоо”, “Адабий анализ”, “Семиотика”, “Котормонун теориясы жана практикасы” сабактарын окутууда колдонууга жана окуу китептерин, окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстар менен атайын семинарларды өтүүдө, тилдик көркөм каражаттарды аныктоодо, котормо жана котормо таануу илимин өнүктүрүүдө колдонууга болот. ошондой эле келечекте кыргыз тилинен англис тилине түз которууга аракет жасаган изилденүүчүлөргө, котормочуларга керектүү ресурс боло алат.

5. Изилдөөчүнүн алдыга коюлган проблемаларынын чечилишиндеги салымы. Тил илиминде биринчи жолу К.Алимановдун «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ жүргүзүлүшү; котормодогу лексикалык жана грамматикалык моделдердин түзүлүшү; текстин курамындагы стилистикалык каражаттардын жалпылыктарынын жана өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы; поэманын идеясы, символдордун көрсөтүлүшү жана сыпатталышы изденүүчүнүн алдыга коюлган проблемаларынын чечилишиндеги салымы болуп эсептелет. Тактап айтканда, бул диссертация изденүүчүнүн К. Алимановдун варианты боюнча «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзгөн талдоолорунун, иликтөөлөрүнүн натыйжасы болуп эсептелет.

6. Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары. Диссертациялык иштин эксперименталдык жагы изденүүчүнүн III бапта (3: 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8) «Кыз Дарыйка» поэмасына кыргыз тилинен англис тилине котормосуна жасаган лингвопоэтикалык анализдеринен көрүнөт. Изденүүчү тарыхый баатырдык, эрдик, намыстуулук, адеп-ахлактык жагдайларын кеңири ачып берип, ошол доордогу элдердин бири-бирине кол салып басып алышы жөнүндөгү маселелерин талдоого алган (3: 3.1, 3.2), кыргыз тилинен англис тилине которулган тексттер салыштырылып, моделдерде берилген (3-бап: 75-83-бб.). «Кыз Дарыйка» поэмасында лексикалык, семантикалык архаизмдердин сакталып калгандыгы поэманын өзгөчөлүгүн көрсөткөн.(3:3.3). К. Алимановдун варианты боюнча элдик поэмадагы жөнөкөй, сөз айкашы сөздөрүнө синтаксистик талдоо жүргүзүү кандайдыр бир белгилүү мыйзам ченемдүүлүккө алып келип, акындын жеке

кабыл алуусу менен берилген жөнөкөй сөз айкаштарынан сөздөрдү жасаган топтор түзүлүп (3: 3.4) англис тилине которууда – бир компоненттүү, эки компоненттүү, үч компоненттүү жөнөкөй сөз айкаштары менен берилген (98,99,100-бб.). Тилдик деңгээлдердин стилистикалык каражаттардын котормосу анализге алынып(3: 3.5), көркөм чыгармадагы тил бирдиктеринин эстетикалык маанилери, түп нуска менен котормодогу лексикалык бирдиктери салыштырылган (103,106-бб.). Поэмага адабий анализ жасалып (3: 3.6), окуялар чечмеленген (117, 118-бб.).«Кыз Дарыйка» поэмасындагы семиотикалык белгилердин котормосу талданып(3: 3.7), семиотикалык анализ жүргүзүүдө орчундуу маселе - элдик, улуттук белгилерди, символдорду, образдарды камтыган белгилердин системасын ошол элдин маданияты, социалдык коддору жеткиликтүү түшүндүрүлгөн (135, 136-бб.)

Издөнүүчү «Кыз Дарыйка» поэмасындагы экстралингвистикалык факторлордун котормодо колдонулушун, анын түрлөрүн (тарыхый, маданий, эстетикалык, психологиялык, семиотикалык, когнитивдик, социалдык, прагматикалык) негиз кылып алган, алар кыргыз тилинен англис тилине которулган тексттер аркылуу талданган (3: 3.8) жана мисалдарда (139-142-бб.) салыштырылып көрсөтүлгөн. Ошону менен бирге иште О. Урматбековдун вариантындагы “Кыз Сайкал” (3бап, 74б) кичи эпосу 3. Караеванын котормосунда фонетика - фонетикалык каражаттарынын колдонулушу каралып, С. Эралиевдин “Ак Мөөр” поэмасы жана А. Усенбаевдин “Олжобай жана Кишимжан” (3бап, 126-127бб) лирика-эпикалык дастандары адабий анализдерге алынган.

7. Иштин жаңылыктары менен чыгарылган натыйжаларынын маанлүүлүгү.

1. Эки тектеш эмес тилдерди элдик поэманын негизинде лингвистикалык жактан илимий анализге алгандыгы – бул изилдөөнүн натыйжаларын биринчи жобого ылайык тапктап чыгууга мүмкүнчүлүк ачкан. Мунун негизинде системалуу түрдө III баптын 3.1, 3.2, 3.3, 3.4. параграфтарында лингвистикалык анализдер жүргүзүлгөн. «Кыз Дарыйка» элдик поэмасынын негизги мазмунун бөлүгү болгон улуттук баалуулугунун өзгөчөлүктөрү, поэмадагы берилиш жолдору III баптын 3.5, 3.7. параграфтарында стилистикалык анализдер аркылуу ишке ашырылат.

2. Иште III баптын 3.6. параграфтарында филологиялык анализдер жасалуу менен иштин идеясын ачууга ошонун ичинде элдик чыгармага тиешелүү болгон поэмадагы намыстын, тынчтыктын, эркиндиктин, сүйүүнүн символдору аныкталат.

3. Лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү аркылуу жана тилдик көркөм сөз каражаттары менен иштин мазмундук бирдиги, стили жана ар кандай

эстетикалык сүрөттөп берилиши же болбосо экстроллингвистикалык релеванттуулуктар III баптын 3.8 параграфында берилет.

8. Алынган натыйжалардын илимий жана практикалык мааниси.

Изилдөөдөн алынган корутунду-жыйынтыктарды жогорку жана атайын окуу жайларында, жалпы эле көркөм чыгарманын тилин үйрөнүүдө, бул багыттагы изилдөөлөрдө, аны окутуунун теориялык-методикалык принциптерин иштеп чыгууда, “Көркөм чыгарманын тилине лингвистикалык талдоо”, “Адабий анализ”, “Семиотика”, “Котормонун теориясы жана практикасы” сабактарын окутууда колдонууга жана окуу китептерин, окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстар менен атайын семинарларды өтүүдө, тилдик көркөм каражаттарды аныктоодо, котормолорду жана жүргүзүлгөн анализдерди котормо таануу илимин өнүктүрүүдө колдонууга болот.

9. Диссертациянын мазмунун, тыянактарын баалоо. Илимий иш үч бапта ишке ашкан. Биринчи бап “Илимий адабияттарга теориялык илик” деп аталат (I: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4). Экинчи бапта «**Элдик поэманын котормосун изилдөөнүн материалдары, методологиясы жана методдору**» (II: 2.1, 2.2) каралат. «Кыз Дарыйка» поэмасынын котормосуна лингвопоэтикалык анализ үчүнчү бапта изилденип, (III: 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8), натыйжалары чыгарылган. Изденүүчү «Кыз Дарыйка» поэмасынын котормосуна лингвопоэтикалык анализ кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормосуна байкоо, топтоо, сыпаттоо, чечмелөө, салыштыруу, жалпылоо, конкретизация, статистика, трансформация, транслитерация, толук же жартылай алмашуу, түшүп калуу, кошумчалоо, сүрөттөө, автордук котормо, системалуулук, лингвопоэтикалык анализ методдорун колдонуу менен ишке ашкан. Натыйжада, аталган диссертация изденүүчүнүн «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализи талдоолордун, иликтөөлөрдүн натыйжасы болуп эсептелет.

10. Илимий стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү. Изденүүчүнүн «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ (кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормонун негизинде) аттуу диссертациялык эмгек илимий стилде ишке ашкан. «Кыз Дарыйка» поэмасынын котормосуна жасалган лингвопоэтикалык анализ темага тиешелүү болгон методдорду колдонуу менен кеңири талдоого алынган жана белгилүү бир логикалык ырааттуулукта ишке ашкан. Автордо башка бир эмгектердин стилине биротоло кирип кетүү жок, иштин аткарылышындагы өз алдынчалыгын байкалат. Жеткиликтүү илимий тилде жазылган, бүткөн эмгек болуп саналат. Автореферат диссертациялык иштин мазмуну анын ичиндеги коюлган милдет, максаттарга үндөш. Авторефераттын мазмуну КР УАК талаптарына толук жооп берет.

11. Сын-пикир жана сунуштар. Диссертациялык иште төмөндөгүдөй мүчүлүштүктөр кездешет:

1. Иштин актуалдуулугу негиздүү далилдер менен кенен жазылып берилет, бирок арасында тактоо максатында жазылган ашыкча түшүндүрмөлөр көп колдонулган. Иштин актуалдуулугу так, түшүнүктүү, кыскараак болушу абзел.

2. Иштин (126-12966) С. Эралиевдин «Ак-Мөөр», А. Үсенбаевдин «Олжобай менен Кишимжан», элдик поэма «Кыз Сыйкал» поэмаларына стилистикалык-адабий анализ жүргүзүлөт, бирок бул чыгармалар иштин изилдөө материалдарына киргизилген эмес (II бап, 566).

3. Иштин 92-9466 «кайыбана», «байтыкта», «дая» деген сөздөр изилденүүчү поэмадагы архаизимдер жана «мийва», «узур» деген сөздөр диалектизм деп берилет, бирок алардын түшүнүктөрүн кайсы булактардан алынганы көрсөтүлгөн эмес. Ошондой эле бул сөздөрдөн башка архаизимдер жана диалектизмдер поэманын ичинде жокпу деген ой кетет.

4. Иштеги «Кыз Дарыйка» поэмасындагы лексикалык каражаттардын колдонушу деп аталган үчүнчү баптан 3.3. параграфында каралган кабыл алынган сөздөр, архаизимдер, диалектизмдер, антонимдер, синонимдердин колдонуштарын пайыздык көрсөтүч менен ар бир лексикалык каражат кандай деңгээлде колдонулганын көргөзүп кетсе изилдөөнүн тактыгы, орду бийиктемек.

5. Иштин мазмунунда берилген беттери ички иштин беттери менен туура келбейт. Ошондой эле диссертациянын ичиндеги коргоого коюлган негизги жоболору менен авторефераттагы жоболор дал келбейт. Диссертациялык иште 5 жобо, авторефератта 4 жобо берилет.

6. Иште орфографиялык, пунктуациялык, айрым стилистикалык мүчүлүштүктөр кетирилген.

7. Колдонулган адабияттарды берилген шилтемелер менен дагы бир сыйра карап чыгуу сунушталат.

Аталган мүчүлүштүктөр диссертациялык эмгектин илимий-практикалык баалуулугуна олуттуу шек жаратпайт. Жарыяланган макалалары жетишүү.

Жапарова Гулнарида Токторалиевнаны ишине түзүлгөн квалификациялык матрица боюнча бааланышы.

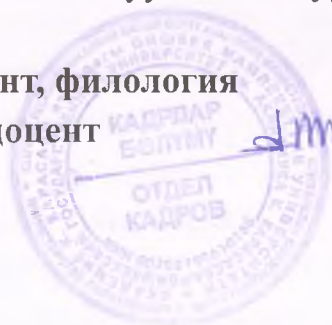
Матрица негизинен 10 пункттан турат, бул пункттар диссертациялык ишке толук мүнөздөмө бере алат, ар бир пункт 10 баллдык шкала менен эсептелинет 10дон – бга чейин. 10дон төмөн карай каралат. Берилген баллдар кошулат, андан кийин кошулган сумма бул иштин сапаты болуп эсептелинет. Эгерде иш 60 баллдан төмөн болуп калса иш талапка жооп бербегендиги

аныкталат. Ал эми 60-өйдө 100 чейинки балл болсо илимий ишти объективдүү караганга жол берет.

№	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	бардыгы
1	Актуалдуулугу	+					10
2	Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы		+				8
3	Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү			+			8
4	Иштин практикалык мааниси		+				9
5	Изилдөөчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө салган салымы		+				8
6	Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары	+					8
7	Жаңылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү		+				8
8	Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси		+				9
9	Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо		+				8
10	Тилдик илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү			+			8
11							84

Г. Т. Жапарованын диссертациялык эмгеги Кыргыз Республикасынын Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими (10.02.20) адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты деген окумуштуу даражаны изденип алуу үчүн диссертацияга коюлуучу талаптарга толук жооп бере турган эмгек деп эсептөө менен бирге анын автору филология илимдеринин кандидаты деген окумуштуулук даражаны алууга татыктуу.

**Биринчи расмий оппонент, филология
илимдеринин доктору, доцент**

Д. И. Козуев
17.12.2024 ж.

КОЛҮН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ
КАДРЛАР БӨЛҮМҮНҮН БАШЧЫСЫ
ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛА КАДРОВ
17 12 2024